

Nok Hasadee Link: Beliefs About After-Death Rituals of Isan People

Phitak Harnklar^{1*}

¹Mahamakut Buddhist University, Isan Campus, Thailand

*Corresponding author. E-mail: phitak18022537@gmail.com

ABSTRACT

This article aims to present the value of the Nok Hasadee Link funeral ceremony of the Isan region, which comes from the belief in the Tribhumi, which is an abstract story conveyed in literature and folk tales. Including the creation of various animal art based on the belief in the code link bird that it is a magical animal that knows the way to heaven. It was created as a symbol during funeral ceremonies so that the bird would carry the soul of the deceased to heaven. The value of the Nok Hasadee Link style funeral ceremony of the Isan region is an art that reflects the social process of funeral ceremonies of different groups of Isan society and culture. Connections create a story of a group of characters or actors in the field of reviving memories and creating another kind of social memory. The construction of the bird has been interpreted by society as not being the corpse of an ordinary person. But he is a person who has merit and acts of good deeds, which has both a high level of birth and a birth from a commoner, but accumulate good deeds according to the respected Isaan social and cultural guidelines.

Keywords: Nok Hasadee Link, Beliefs, After-Death Rituals, Isan People

นกหัสติลิงค์ : ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมหลังความตายชาวอีสาน

พิทักษ์ หาญกล้า^{1*}

¹มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน ประเทศไทย

*Corresponding author. E-mail: phitak18022537@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอคุณค่าพิธีทำศพแบบนกหัสติลิงค์ของภาคอีสานที่มาจากความเชื่อเรื่องไตรภูมิซึ่งเป็นนามธรรมถูกถ่ายทอดเป็นเรื่องราววรรณกรรมและนิทานพื้นบ้าน รวมไปถึงการสร้างศิลปกรรมรูปสัตว์ต่างๆ จากความเชื่อเรื่องนกหัสติลิงค์ว่าเป็นสัตว์วิเศษรู้ทางไปสวรรค์ ถูกนำมาสร้างเป็นเครื่องหมายในการประกอบพิธีศพเพื่อให้คนนำพาดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ คุณค่าพิธีทำศพแบบนกหัสติลิงค์ของภาคอีสานศิลปกรรมที่สะท้อนกระบวนการทางสังคมพิธีศพของกลุ่มคนที่แตกต่างของสังคมและวัฒนธรรมอีสาน การเชื่อมโยงสร้างเรื่องราวตัวละครหรือผู้แสดงกลุ่มหนึ่งในสนามการรื้อฟื้นความทรงจำ และสร้างความทรงจำทางสังคมอีกแบบหนึ่ง การประกอบสร้างนกหัสติลิงค์ที่ถูกสร้างความหมายจากสังคมว่ามีได้เป็นร่างศพของคนธรรมดา แต่เป็นคนมีบุญบารมีและประกอบคุณความดี ซึ่งมีทั้งระดับสูงด้านชาติกำเนิดและชาติกำเนิดที่มาจากสามัญชน หากแต่สะสมความดีตามแนวทางสังคมวัฒนธรรมอีสานผู้เป็นที่เคารพนับถือ

คำสำคัญ: นกหัสติลิงค์, ความเชื่อ, พิธีกรรมหลังความตาย, ชาวอีสาน

© 2024 BRJ: Bodhisastra Review Journal

บทนำ

ความตาย ถือว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนจะหลีกเลี่ยงไปไม่ได้ เพราะเมื่อมีเกิดขึ้นก็ย่อมมีดับเป็นของธรรมดาหรือตามสภาวะธรรมของสังขารทั้งหลายที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เมื่อมีคนเสียชีวิตลง ในสังคมชนบทถือว่าเป็นงานใหญ่สำหรับชุมชน ทุกคนต้องมีส่วนร่วมช่วยกันรับผิดชอบช่วยเหลือกันโดยจัดงานศพให้เรียบร้อยดังตามจารีตประเพณีของแต่ละชุมชน การจัดงานศพในอดีตนั้นไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะห่างไกลจากความเจริญ เครื่องมือสื่อสารต่างๆ ก็มีไม่มาก ไม่สะดวก คนในสังคมต้องช่วยเหลือกัน ใครมีความรู้ความสามารถ หรือพอที่จะช่วยเหลือกันได้ก็มาช่วยกัน เช่นใครมีพริก มีกระเทียม ข้าวสาร ก็เอามาบริจาคแก่เจ้าภาพ มาช่วยกันทำโรงศพ ทำดอกไม้ ในขณะที่ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จะไม่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนหรือรายละเอียดในการจัดงานศพเท่าไรนัก แต่จะมีบทบาทในด้านการให้คำอธิบายและการตีความหมายเชิงปรัชญา ความเชื่อในพุทธศาสนา คือ เรื่องบุญ กรรม โลกหน้า การปลงสังขาร การหลีกเลี่ยงมลทิน หรืออปมงคลต่างๆ ของความตายที่น่าจะเป็นอิทธิพลศาสนาอันดูที่ผสมอยู่ในพุทธศาสนามากกว่าจะพะวงกับพิธีจัดการกับคนตายในฐานะที่เป็นผี นอกจากนี้พิธีทางพระพุทธศาสนายังช่วยส่งเสริมความเชื่อเดิมที่มีมาก่อนแล้วให้ดูสุภาพเรียบร้อยและศักดิ์สิทธิ์ขึ้น (ปราณี วงษ์เทศ, 2534)

นกหัสติลิงค์ของชาวอีสานเป็นศิลปกรรมที่สะท้อนกระบวนการทางสังคมพิธีกรรมฉบับกิจของกลุ่มคนที่แตกต่างของสังคมและวัฒนธรรมอีสานการเชื่อมโยงสร้างเรื่องราว ตัวละครหรือผู้แสดงกลุ่มหนึ่งในสนาม การรื้อฟื้นความทรงจำ และสร้างความทรงจำ ทางสังคมอีกแบบหนึ่ง การประกอบสร้างนกหัสติลิงค์ ที่ถูกสร้างความหมาย จากสังคม ว่ามีได้เป็นร่างศพของคนธรรมดาแต่เป็น คนมีที่บุญบารมีและประกอบคุณความดี ซึ่งมีทั้งระดับสูงด้านชาติกำเนิดและชาติกำเนิดที่มาจากสามัญชนหากแต่สะสมความดี ตามแนวทางสังคมวัฒนธรรมอีสาน ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอคุณค่าพิธีทำศพแบบนกหัสติลิงค์ : ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมหลังความตายชาวอีสาน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

พิธีศพในพระพุทธศาสนา

ความเป็นมาของพิธีฌาปนกิจในอดีตนั้น ได้เน้นศึกษาไปที่รูปแบบพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ก่อน ซึ่งมีอิทธิพลต่อพิธีกรรมและประเพณีการฌาปนกิจ และเป็นสถานที่ที่พระพุทธศาสนาเผยแผ่ จึงมีรูปแบบการจัดงานศพเป็นต้นแบบด้วย ศาสนาพราหมณ์เชื่อเกี่ยวกับกรรมและการเกิดใหม่ คือเชื่อว่าความแตกต่างแห่งชีวิตย่อมเป็นไปตามอำนาจของกรรมอันเกิดจากการกระทำในชาติก่อน และเพราะกรรมนั้นเองทำให้ชีวิตต้องเวียนว่ายตายเกิดเป็นวัฏฏะอยู่ การที่บุคคลจะเกิดเป็นอะไรและอย่างไรนั้นย่อมขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนได้ทำไว้ในชาตินี้ หากเขาทำกรรมดีไว้มากอาจส่งผลให้เขาเกิดในวรรณะสูง แต่ถ้าเขาทำกรรมชั่วไว้อาจส่งผลให้เกิดในวรรณะต่ำหรืออาจเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน บุคคลที่สละความสุขจากบ้านเรือนเข้าสู่ป่าแสวงหาสัจธรรม และบำเพ็ญธรรมจนกระทั่งบรรลุโมกษะหรือความหลุดพ้นจากทุกข์แล้ว เท่านั้นตายแล้วไม่ต้องเกิดใหม่

ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาพราหมณ์เชื่อบ้างว่า เรื่องการอาบน้ำล้างบาปว่า แม่น้ำคงคาโดยเฉพาะที่ท่าเมืองพาราณสีเป็นเมืองของพระศิวะ และที่เมืองคยาเป็นเมืองของพระวิษณุ เป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ถ้าใครได้อาบน้ำหรือได้กินในน้ำคงคา จะได้บุญมากและสามารถล้างบาปได้ ความชั่วที่ทำไว้ทั้งหมดจะถูกลอยไปกับสายน้ำ กลายเป็นผู้บริสุทธิ์ทั้งทางกายและทางใจ ชาวฮินดูจึงอาบน้ำล้างบาปอย่างน้อยวันละ 2 ครั้ง คือเช้าและเย็น โดยเชื่อว่าบาปที่ตนทำตอนกลางวันล้างได้ด้วยการลงอาบน้ำในตอนเย็น ส่วนบาปที่ตนทำตอนกลางคืนล้างได้ด้วยการลงอาบน้ำในตอนเช้า เพราะเชื่อว่ากระแสน้ำในแม่น้ำคงคาอันศักดิ์สิทธิ์นั้นได้ไหลผ่านเศียรพระศิวะลงมา ทำน้ำแห่งแม่น้ำคงคาที่เมืองพาราณสีเป็นบุญสถานของชาวฮินดูทั้งปวงในสมัยนั้น แม้ในสมัยปัจจุบันก็ยังเชื่อกันอยู่และยังเชื่อไปอีกว่า ใครตายลงและได้เผาที่ทำน้ำแห่งเมืองพาราณสีแล้ววากกระดูกลงแม่น้ำคงคา ก็เป็นอันเชื่อได้ว่าต้องไปสวรรค์อย่างแน่นอน พวกเศรษฐินิยมไปปลูกบ้านทิ้งไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา เมื่อป่วยหนักและคิดว่าต้องตายแน่แล้ว พวกญาติก็นำผู้ปวยนั้นไปที่บ้านริมฝั่งแม่น้ำคงคานั้น พอตายก็ได้สะดวกในการเผาที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาและกวาดกระดูกลงแม่น้ำคงคาไป (สุนทร ฤกษ์, 2538)

พาราณสีเป็นอินเดียแท้ ใครมาอินเดียแล้วไม่เห็นพาราณสีก็เท่ากับว่าไม่เห็นอินเดีย ใครอยากรู้ว่าอินเดียแท้จริงเป็นอย่างไรต้องไปดูพาราณสี พาราณสีเป็นเมืองที่รักษาลักษณะดั้งเดิมของอินเดียไว้ดีที่สุด อันที่จริงพาราณสีเป็นเมืองสำหรับตาย ไม่ใช่เมืองสำหรับอยู่...แดนศักดิ์สิทธิ์ของพาราณสีอยู่ในวงเขต ซึ่งทำเป็นถนนเรียกว่า “ปัญจโกสี” เป็นถนนดินที่เต็มไปด้วยฝุ่นและโคลนกววนเป็นทางยาว เท่ากับเป็นทางวงเมืองพาราณสีด้านที่มีไข้ฝั่งน้ำ วกลงจดกับฝั่งน้ำ ผู้อยากได้บุญต้องเดินทางในถนนนี้ ถ้าตายในระหว่างทางในถนนปัญจโกสีนี้ก็ขึ้นสวรรค์อย่างแท้จริง ใครจะทำบาปหรือประกอบการชั่วร้ายมาอย่างไร ถ้าได้มาเดินทางในถนนนี้ บาปทั้งหลายก็หมดไป และสวรรค์เปิดประตูรับ ถ้าไม่แน่ใจเกรงว่าจะไปทำบาปซ้ำใหม่และจะไม่ได้มาตายในวงเขตนี้ ก็ตายเสียในที่นี้ทีเดียว เป็นได้ขึ้นสวรรค์

สิ่งสำคัญในเมืองพาราณสี คือ ทำน้ำ ซึ่งเรียกว่า “ฉัต” มีอยู่ถึง 64 แห่งในพาราณสี ฉัตหรือทำน้ำนี้ใช้เป็นทั้งลงไปอาบน้ำเพื่อล้างบาป หรือเป็นที่เผาศพแล้วทิ้งน้ำซึ่งเป็นการส่งขึ้นสวรรค์...ที่เผาศพอยู่ริมน้ำ เพื่อความสะดวกในการที่จะเอากระดูกและถ่านลงน้ำได้ง่าย ที่ทำเผาศพแห่งหนึ่งๆ มีที่เผาศพหลายแห่ง ที่ที่อยู่ติดกับแม่น้ำเสียค่าเผาแพงหน่อย เพราะอยู่ใกล้สวรรค์มาก ผู้ที่ยากจนต้องเผาในที่ที่ห่างจากลำแม่น้ำหน่อยหนึ่ง แต่ในที่สุดก็ได้ถูกกวาดกระดูกและถ่านถ่วงลงน้ำเหมือนกัน พิธีเผาศพไม่มีอะไรยาก เมื่อคนตายลงก็เพียงแต่เอาผ้าห่อ มีไม้ทำแคร่หาม ไม่ใช่เป็นของพิเศษหรือสวยงาม เป็นแต่ตัดไม้มาทำหามเป็นคอกๆ ไป ผู้เดินตามศพก็ดี ผู้ที่จะร่วมฌาปนกิจก็ดี ไม่มีผู้หญิง มีแต่ผู้ชายทั้งนั้น แม่หรือเมีย ลูกหญิง ญาติหญิง ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องฌาปนกิจศพเหล่านี้วางไว้เรียงราย คอยให้มีที่ว่างสำหรับเผา ที่เผาเป็นกองฟืนกองโต เป็นการประหลาดอยู่หน่อยที่อินเดียหาไม้ยาก แต่ก็มีไม้มาเป็นฟืนเผา ก่อนที่จะเผา ต้องเอาศพจุ่มลงในแม่น้ำคงคา จุ่มแล้วยกขึ้นแล้วก็กลับจุ่มใหม่...นับได้ 5 ครั้ง แต่เขาว่าไม่เหมือนกันไปหมด บางแห่งจุ่มเพียง 3 ครั้งแต่รวมความว่าแม่น้ำคงคาในตอนนั้นถูกเอาศพลงจุ่มวันละหลายสิบหรือหลายร้อยศพ บางที่ความศักดิ์สิทธิ์จะอยู่ที่ตรงนี้ เมื่อเอาศพจุ่มลงน้ำแล้วก็เอาขึ้นไปวางลงบนกองฟืน

พวกญาติเดินรอบๆ กองไฟ ถือบซึ่งยังไม่ได้จุดทำทำเป็นจุดไฟ คือจอบเข้าไปที่กองไฟ แต่ยังไม่จุด เดินวนกัน
อย่างนี้ 3 รอบ หรือ 5 รอบ จึงจุดไฟจริงๆ แล้วไฟก็ลุกโชติช่วงด้วยหญ้าแห้งและฟืนแห้ง ศพที่เปียกน้ำนั้น
ประเดี๋ยวเดียวก็ไหม้หมด เขาไม่เก็บกระดูกมารักษาไว้เหมือนอย่างเรา เพราะต้องการให้ทั้งกระดูกและถ่านเข้าได้
ถูกกวาดลงแม่น้ำคงคา ใครไปเอากระดูกเก็บไว้ก็บาปมาก เพราะทำให้ผู้ตายไม่ได้ขึ้นสวรรค์อย่างสมบูรณ์ (หลวง
วิจิตรวาทการ, 2538)

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การทำพิธีฌาปนกิจศพของชาวอินเดียมีความเชื่อที่สัมพันธ์กับแม่น้ำคงคา คือเชื่อ
ว่าเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นมรรคนำวิญญาณผู้ตายไปสู่สวรรค์ เพราะมีต้นน้ำเกิดจากสวรรค์ ดังนั้น จึงทำพิธี
ฌาปนกิจศพและลอยอังคารที่แม่น้ำคงคา เราได้รับอิทธิพลพิธีฌาปนกิจศพมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เนื่องจาก
พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นภายหลังศาสนาพราหมณ์-ฮินดู รูปแบบพิธีกรรมหลายอย่างเราได้รับอิทธิพลจากศาสนา
พราหมณ์-ฮินดู เช่น การทำประทักษิณ (เวียนขวา) เป็นต้นซึ่งเป็นปริศนาธรรมคือ ทิศเบื้องขวาเป็นทิศหรือ
สัญลักษณ์แห่งความเคารพ เช่น ในทิศ 6 ทิศเบื้อง ขวาเป็นทิศแห่งอาจารย์ เวียนรอบแรก หมายถึง อนิจจัง รอบ
สอง หมายถึง ทุกข์ รอบสาม หมายถึงอนัตตา, ความแตกต่างระหว่างความเป็นพุทธกับพราหมณ์คือความเชื่อ
หรือจุดมุ่งหมายของคำสอนซึ่งพระพุทธศาสนาได้สรุปแบบไว้ แต่ได้ประยุกต์หรือปฏิรูปคำสอนใหม่ เช่น ปฏิรูป
หลักไตรภูมิมาเป็นพระรัตนตรัย หรือคำสอนเรื่องการบูชาทิศมาเป็นทิศ 6 ว่าด้วยการปฏิบัติต่อบิดามารดา ครู
อาจารย์ สมณพราหมณ์ คนไข้ เพื่อน เป็นต้น

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาหรือศาสนาแห่งเหตุผล เพราะมีคำสอนเป็นสังขธรรม ดังนั้น จึงสอน
ให้ทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ สอนให้เห็นความสำคัญของจิตใจมากกว่าร่างกายไม่ให้คนทั้งหลายมีความอาลัยในชีวิต
เพราะจะก่อให้เกิดทุกข์เสียเปล่า แต่ให้พิจารณาถึงความตายเป็นนิจ เช่น สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตควร
พิจารณา เนื่องจาก เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้น
ความเจ็บไข้ไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบ
ใจทั้งสิ้น เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง
อาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็น กรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, 2539 : 22/57/99-100)

ดังนั้น หากจะเก็บศพหรือฝังศพไว้ ก็จะก่อให้เกิดความอาลัยอาวรณ์ในญาติผู้วายชนมนั้น เพราะมีสิ่งเตือน
จิตเสมอ แต่เมื่อได้เผาศพแล้ว ไม่ได้พบกับบุคคลอันเป็นที่รัก ซึ่งได้พลัดพรากกันแล้ว ความทุกข์ใจก็จะค่อย
บรรเทาลงไปได้ในที่สุดในติโรกฐทสูตร พระพุทธองค์ทรงสอนว่า ไม่มีประโยชน์อันใดกับการร้องไห้คร่ำครวญถึงผู้
ที่ละโลกนี้ไปสู่ปรโลก สิ่งที่จะเป็นประโยชน์กับญาติผู้วายชนม์คือการทำบุญอุทิศหรือทักษิณาทานให้
(มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 25/10-12/16-17) ซึ่งเป็นการแสดงออกที่เฉพาะเจาะจงและ
เป็นการเลือกข้าวปลาอาหารที่ดีที่สุดโดยหวังผลเป็นความสุขความเจริญต่อผู้ตายเท่านั้น จึงเรียกว่าทักษิณาทาน
หรือการทำบุญอุทิศ

ความเป็นมาของนกหัสติลิงค์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้อธิบายถึง คำที่เกี่ยวข้องกับนกหัสติลิงค์ว่า หัสติน หรือ
หัตติ (หัต-สะ) น.ช้าง (ส.หสติน,หสตี. ป.หตถิ) หัสติลิงค์เป็นนกในวรรณกรรมคดี มีจะงอยปากยาวคล้ายงวงช้าง
(ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) และประกอบด้วยคำที่มีความหมายอยู่ในตัวเองแยกได้เป็นสองคำคือ 1. หัสติ (หรือ
หัตติน) มีความหมายถึง ผู้ใช้งวงแทนมือ หรือ ผู้มีมือ และ ลิงค์ (หรือลิงค์) มีความหมายถึง เครื่องหมายเพศรูปร่าง
ของนกหัสติลิงค์มีลักษณะตรงกับคำในภาษาสันสกฤตว่า หตถิลิงคฺสกุโณแปลว่า นกที่มีเพศเหมือนช้าง (กาญจนา
ชินนาค, 2549) ดังนั้น ความหมายของคำว่าหัตติลิงค์ จึงหมายถึงนกช้าง คือนกที่มีเครื่องหมายเป็นช้างเป็น

องค์ประกอบสำคัญ ซึ่งในที่นี้คือคนที่มีความเป็นช้างหรือคนที่มีความอยุ่ปากเป็นวงช้างให้เห็นได้อย่างชัดเจน หรือคนที่มีความเป็นช้าง หรือครึ่งนกครึ่งช้าง

ความเป็นมาของนกหัสติลิงค์เริ่มจากสมัยพุทธกาลในอินเดียเกิดความเชื่อเรื่องไตรภูมิ ได้แก่ อบายภูมิ สวรรค์และพรหมโลกที่มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาลมีป่าหิมพานต์ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ และในป่าหิมพานต์ถือเป็นดินแดนที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่อยู่อาศัยของสรรพสัตว์ที่มีรูปร่างแปลกประหลาดเป็นสัตว์มีอิทธิฤทธิ์ ไม่ว่าจะเป็น พืชหรือสัตว์ ตลอดจนแร่ธาตุต่างๆ ล้วนมีพลังอำนาจมหัศจรรย์ อีกทั้งยังเป็นที่อยู่ของบรรดานักสิทธิ์ วิยาธรรคนธรรพ์ ยักษ์ ฤๅษี ผู้มีจิตกล้าแข็งทั้งหลายอยู่กันอย่างสันติภาพไม่เบียดเบียนกัน อยู่ในความเชื่อของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธพุทธศตวรรษที่ 6 (พ.ศ. 500 – 600) พบประติมากรรมรูปสัตว์ผสมในศิลปะอินเดียโบราณที่ใช้ตกแต่งส่วนต่างๆ ของอาคารศาสนสถาน เช่นรูปช้างที่มีหางเป็นปลา เรียกว่าคชมีจฉา รูปช้างที่มีปีกเรียกว่า คชปักษิณ หรือคชปักษี การสร้างศิลปกรรมรูปช้างมีปีกนี้น่าจะเป็นต้นเค้าและพัฒนาเป็นรูปนกหัสติลิงค์ เนื่องจาก พ.ศ. 548 – พ.ศ. 554 พบจิตรกรรมรูปนกหัสติลิงค์เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ผนังถ้ำเอโลว์รา (The Elloratemple caves) ตั้งอยู่บนภูเขาอินริยทรี สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นโบสถ์ วิหาร หอสมุดมนต์ และ สังฆาราม ที่อยู่อาศัยของภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา และพบประติมากรรมรูปนกหัสติลิงค์ฐานเทวาลัยที่เทวสถานไกรลาสนาถ (Kailashnatha) หมายถึง ผู้เป็นใหญ่แห่งเขาไกรลาส คือ พระศิวะ ผู้สถิตอยู่ ณ เขาไกรลาส ในเมืองกาญจีปุรัม ประเทศอินเดีย ซึ่งการสร้างศิลปกรรมรูปนกหัสติลิงค์ในโบราณสถานทั้งสองแห่งนั้นเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องไตรภูมิที่มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาลมีป่าหิมพานต์ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ และนกหัสติลิงค์ก็เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่อาศัยอยู่ในป่า (กาญจนา ชินนาท, 2549)

ความเชื่อในศาสนาได้มีอิทธิพลต่อผู้คนที่อยู่ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ โดยเฉพาะความเชื่อที่เกี่ยวกับคติเรื่องไตรภูมิ จักรวาลที่มีพรหมนาอยู่ในคัมภีร์ทั้งของศาสนาพราหมณ์ ฮินดูและศาสนาพุทธ ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาที่มีต้นเค้ามาจากอารยธรรมอินเดียได้ถูกปรับผสมผสานเข้ากับคติความเชื่อแบบพื้นบ้านพื้นเมืองของในแต่ละท้องถิ่น กับยังได้นำไปสู่การคิดประดิษฐ์สร้างสรรค์เป็นผลงานทางด้านศิลปวัตถุ ภายใต้แรงบันดาลใจที่เป็นคติความเชื่อที่มีปรากฏในรูปแบบของวรรณกรรมคัมภีร์ วรรณกรรมมุขปาฐะ ตลอดจนนิทานและตำนานที่เป็นปรัมปราคติ ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานที่ได้ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นผลงานในรูปแบบของงานศิลปกรรมทั้งที่เป็นงานจิตรกรรมประติมากรรม และงานสถาปัตยกรรม ด้วยเหตุดังกล่าว ศิลปะโบราณวัตถุรูปนกหัสติลิงค์ ซึ่งมีลักษณะเป็นสัตว์ผสมตามคติเรื่องสัตว์หิมพานต์ จึงได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นภายใต้กรอบแนวคิดดังกล่าวนี้เช่นกัน เนื่องจากว่านกหัสติลิงค์เป็นสัตว์ หิมพานต์ ที่มีส่วนผสมของนกกับช้างเข้าด้วยกัน ดังนั้นคติความเชื่อที่เกี่ยวกับนกหัสติลิงค์ ในเบื้องต้นจึงมีความเกี่ยวข้องอยู่กับคติที่เกี่ยวกับนกและคติที่เกี่ยวกับช้าง เนื่องจากว่านกหัสติลิงค์มีส่วนของลำตัวเป็นรูปนก ซึ่งมีอาจจะกำหนดได้ว่าเป็นนกอะไร แต่ทั้งนี้ในบรรดาสัตว์หิมพานต์ที่เป็นสัตว์ปีกสำคัญมีอยู่สองตัวคือหงส์ และครุฑ ซึ่งทั้งหงส์และครุฑก็ล้วนแต่เป็นสัตว์ที่มีลักษณะมีปีกให้เห็นได้อย่างชัดเจนเหมือนกัน ดังนั้นคติเกี่ยวกับตัวนกของนกหัสติลิงค์จึงน่าจะมีความเกี่ยวข้องผสมผสานอยู่กับคติที่เกี่ยวกับเรื่องหงส์และครุฑรวมอยู่ด้วย

สังคมไทยเชื่อว่านกหัสติลิงค์เป็นสัตว์ชั้นสูงที่เกิดในป่าหิมพานต์ มีลักษณะหัวเป็นช้างตัวเป็นนกขนาดใหญ่ มีอิทธิฤทธิ์คือรู้ทางไปสวรรค์และสามารถบินไปได้สูงถึงสวรรค์ชั้นฟ้า ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนานั้นคือการประกอบพิธีศพโดยการสร้างเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เมื่อผู้ใดที่ล่วงลับไปแล้วมีบุญญาธิการได้ประกอบพิธีศพแบบนกหัสติลิงค์ดวงวิญญาณของผู้นั้นก็จะไปสู่สวรรค์ หากแต่ผู้ที่สามารถขึ้นนกหัสติลิงค์ได้นั้นจะต้องมีเชื้อสายเป็นกษัตริย์ เจ้าเมือง และพระเถระเท่านั้น สามัญชนไม่สามารถประกอบพิธีทำศพแบบนกหัสติลิงค์ได้ ซึ่งความเชื่อนี้เกิดจากตำนานเรื่องเล่าที่ถ่ายทอดจากบรรพชนสู่ลูกหลาน

เมื่อนำคติความเชื่อที่เกี่ยวกับสัตว์ต่างๆ ซึ่งมีองค์ประกอบของร่างกายที่รวมเป็นตัวนกหัสติลิงค์แล้วก็จะเห็นได้ว่าคติที่เกี่ยวกับนกหัสติลิงค์นั้นเป็นการรวบรวมคติความเชื่อจากหงส์ ครุฑและช้าง มาเข้าไว้ด้วยกันทำให้ดู

ประหนึ่งว่านกหัสติลิงค์นั้นเป็นนกที่มีคุณสมบัติทางด้านคติความเชื่อที่เหนือกว่าสัตว์อื่นๆ คือเป็นสัตว์ชั้นสูง เป็นผู้คุ้มครองอยู่บนท้องฟ้าซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษที่ได้จากหงส์เป็นสัตว์ที่มีอำนาจมหาศาลอันเทียบได้กับแสงแห่งดวงอาทิตย์และเป็นผู้ที่มีปีกแข็งแรงบินได้รวดเร็วซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษที่ได้มาจากครุฑ และเป็นผู้มีพลังกำลังมหาศาลมีความยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นคุณสมบัติอันวิเศษที่ได้มาจากครุฑและช้าง จากองค์ประกอบทางด้านคติความเชื่อดังกล่าวนี้ประกอบเข้ากับลักษณะทางกายภาพของรูปตัวนกหัสติลิงค์ที่เป็นการผสมผสานระหว่างสัตว์ปีกที่บินได้คือหงส์กับช้างซึ่งเป็นสัตว์สี่เท้าที่มีขนาดใหญ่กว่าสัตว์สี่เท้าประเภทอื่นๆ ทำให้สถานภาพทางด้านคติความเชื่อที่เกี่ยวกับนกหัสติลิงค์ได้รับการยกย่องว่าเป็นสัตว์ในท้องฟ้าอันกว้างไกลจึงกล่าวได้ว่านกหัสติลิงค์เป็นนกในจินตภาพที่มีความยิ่งใหญ่ครอบคลุมทั้งแผ่นดินฟ้าดิน และพื้นน้ำ

นกหัสติลิงค์กับพิธีกรรมการทำศพในอีสาน

นกหัสติลิงค์ เป็นนกใหญ่ มีฤทธิ์ มีกำลังมากและเมื่อถูกนำไปใช้ในพิธีกรรมฌาปนกิจแสดงว่า ผู้ตายมีบุญบารมีมาก จึงอยู่บนหลังนกได้ นกหัสติลิงค์ สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ เหล่านี้ล้วนเป็น วาทกรรมการสร้างความหมาย ความทรงจำทางสังคมที่ให้เกิดความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรม จึงมีลักษณะของวัฒนธรรมที่แฝงไว้ซึ่งอำนาจในการควบคุมสังคมกลุ่มหนึ่ง โดยพื้นที่ของนกหัสติลิงค์เป็นพื้นที่ในจินตนาการหรือเป็นพื้นที่ที่ถูกก่อกำขึ้น ด้านความรู้สึกละและจินตนาการ กล่าวคือ คนให้ความหมายเกี่ยวกับพื้นที่อย่างไร ส่งผลอย่างไร และมีความสำคัญต่อคนในพื้นที่อย่างไรมนุษย์สร้างพื้นที่ขึ้นมาและปฏิบัติการด้านพื้นที่ผ่านพิธีกรรมที่ถูกจัดขึ้น พิธีกรรมหรือการแสดงแล้วแต่ละพื้นที่นั้นๆ สิ่งเหล่านี้ต่างเป็นพื้นที่ที่ถูกช่วงชิง ความหมายทางวัฒนธรรมในงาน ฌาปนกิจสถานนกหัสติลิงค์ที่มาของการสร้างเมรุณกษัตริย์โคตมิงค์ของจังหวัดอุบลราชธานีสืบเค้าจากเรื่องเล่าพื้นเมืองเชียงรุ่งว่าด้วยการสร้างเมรุรูปสัตว์ได้ว่า “ตามประเพณีปฏิบัติของเชียงรุ่งเมื่อเจ้านายถึงแก่พิราลัยจะมีการสร้างปราสาทใหญ่ 5 – 6 หลัง ทำรูปสัตว์ชนิดหนึ่งเรียก “ลวง” ลักษณะคล้ายพญานาคมีปีกและหางวางไว้ในปราสาทซึ่งตรงกลางบรรจุโลศพ ลิบสองปันนาคำความมั่นคงมั่งคั่งอยู่ 100 กว่าปี ก็ถูกรุกรานอีกครั้งโดยชาวมองโกล และตกอยู่ในการปกครองของจีนอีกครั้งในปีพ.ศ. 1835 การสิ้นสุดอำนาจการปกครอง และการยอมรับอำนาจของมองโกล เมื่อรัชกาลที่ 33 เมื่อพระเจ้ากรุงจีนส่งตราหัวเสือ (จุ่มกาบหลาปลาคำ) มาให้เป็นตราแผ่นดินแทนตรานกหัสติลิงค์ การเปลี่ยนชื่อเจ้าผู้ครองนคร จากชื่อภาษาไทย เป็นภาษาจีน เริ่มขึ้นในยุคนี้ เจ้าผู้ครองนครชาวไทลื้อถูกเรียกว่าเจ้าแสนหวีฟ้า เมื่อ พ.ศ. 1835 มาเกิดความวุ่นวายภายในบ้านเมืองอัน เนื่องมาจากการแย่งชิงราชสมบัติและความวุ่นวายภายนอก เช่น พม่า จีน จากการรุกรานแย่งชิงดินแดนโดย ทำให้เชื้อพระวงศ์เชียงรุ่งต่างพากันอพยพแยกย้ายหนีภัยสงครามมาตั้งรกรากสร้างบ้านเมืองใหม่ในอาณาจักรใกล้เคียง เช่น อาณาจักรล้านนา อาณาจักรล้านช้าง (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547) เป็นเหตุให้ธรรมเนียมการเผาศพเจ้านายบนเมรุรูปสัตว์แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยและถือปฏิบัติกันสืบมาซึ่งพบอยู่ในภาคเหนือและภาคอีสานปัจจุบัน พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาหลักของคนไทยมีประเพณีที่จะปลงศพด้วยการเผาเพราะเชื่อว่าวิญญาณของผู้ตายได้รับการชำระล้างจนบริสุทธิ์และจะได้ขึ้นสวรรค์สถานที่ที่ใช้เป็นที่เผาศพมีชื่อเรียกหลายอย่างตามวิธีการสร้างเช่น รานม้า ฐานเผา ตาราง เชิงตะกอน จิตกาธาน เมรุ แต่ทั้งหมดนี้ก็หมายถึง กองฟืน นั่นเอง (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542) ในอดีตการเผาศพจัดทำขึ้นในป่า โดยใช้วิธีก่อกองฟืนบนพื้นดินที่จัดแจงไว้ให้สูงพอสมควร กองฟืนนั้นถ้ากองพาดก่ายกันก็จะสะดวกแก่การเผาเพราะมีช่องโปร่ง ไฟลุกได้ง่าย นำศพตั้งบนกองฟืนแล้วเอาฟืนท่อนยาววางพาดศพทั้งสองข้างให้ปลายฟืนประกบกันเป็นรูปกระโจมคลุมศพอีกที ถ้าไม่วางโลงไว้บนกองฟืนก็ปลูกเป็นร้านม้าทำด้วยไม้สำหรับตั้งศพแล้วจึงเผา การเผาศพในบางแห่งซึ่งมีคนมากจะจัดเผาตามป่าชานนอกเมือง โดยก่อเป็นฐานสูงจากพื้นดินพอสมควร กันเป็นคอกสี่เหลี่ยมผืนผ้าแล้วกองฟืนวางบนศพเผากันบนนั้นวิธีการเผาศพแบบนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปโดยมีตารางเหล็กรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ารองรับศพอีกทีต่อมา มีการเสริมบนฐานเผาดอนกลางขึ้นเป็นคอกเอาดินเกลี่ยหุบให้แน่นแล้วตั้งตารางเหล็กบนนั้น เวลาเผาจะยกศพไปตั้ง

บนเชิงตะกอนซึ่งมีหลังคาปะรำหอยกอยู่ในหลังคาใหญ่อีกทีหนึ่งซึ่งมีลักษณะเป็นหลังคาซ้อนเป็นชั้นโดยมากมียอดแหลม เรียกว่า “เมรุเผาศพ” (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542)

สมัยโบราณบุคคลธรรมดาไม่สามารถเผาศพบนเมรุเช่นในปัจจุบันได้เพราะจำกัดเฉพาะชนชั้นสูงเช่น กษัตริย์การออกแบบและก่อสร้างพระเมรุเพื่อใช้ในการประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพนั้น เป็นคติที่สืบทอดมาแต่ครั้งสมัยสุโขทัย พ.ศ. 1900-2000 ในความเชื่อเกี่ยวกับไตรภูมิโลกสันฐาน หรือจักรวาลวิทยาผนวกเข้าความยึดมั่นศรัทธาในลัทธิเทวราชาของพราหมณ์ จนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ การออกแบบและก่อสร้างพระเมรุเพื่อประกอบพระราชพิธีปรากฏหลักฐานเป็นครั้งแรกในสมัยอยุธยาอันเป็นช่วงสมัยที่ลัทธิเทวราชาจากขอมเป็นที่แพร่หลายและนิยมมากกว่ายุคสมัยใดๆ (จารุณี อินเดิตฉาย, 2539)

ซึ่งตามคติเทวราชาถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระอิศวร หรือพระนารายณ์แบ่งภาคอวตาลลงมาอำนวยความสุขในโลกมนุษย์ เมื่อถึงกำหนดสิ้นอายุก็จะเสด็จกลับสู่เขาพระสุเมรุที่ประทับจึงเกิดเป็นโบราณราชประเพณีในการเฉลิมพระเกียรติแก่พระบรมศพเป็นเทดาใส่ในพระโกศ และจัดสร้างสถานที่ถวายพระเพลิงอย่างวิจิตรตกแต่งเป็นสีทอง เมรุที่ใช้กับพระบรมศพพระมหากษัตริย์จึงเรียกว่า “พระเมรุมาศ” อันหมายถึงเขาพระสุเมรุ ที่ประทับของเทพเจ้าในสวรรค์ (จารุณี อินเดิตฉาย, 2539) ส่วนใหญ่เรามักคุ้นตากับพระเมรุงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ ท้องสนามหลวง แต่สำหรับบางดินแดนบางแคว้นแคว้นที่มีเจ้านายพื้นเมืองปกครองก็มีธรรมเนียมการสร้างพระเมรุเช่นกัน แต่จะมีลักษณะที่คงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวออกไปดังเช่นเมรุเผาศพเจ้านายพื้นเมืองรูปนกหัสติลิงค์ ธรรมเนียมการสร้างเมรุนกหัสติลิงค์จะจัดขึ้นเฉพาะเจ้านายพื้นเมืองที่สืบสายตรงมาจากคณะอาญาสี่ โดยถือตามประวัติศาสตร์เมืองอุบลที่ว่ามาจากเจ้านายเชียงรุ่ง ดังปรากฏในตอนท้ายของพื้นเมืองอุบลว่าด้วยพิธีศพของเจ้าพระวอ เจ้าพระตา ว่า “...ถึงเมื่อตวันคล้ายวันดี เชนพระโกศสองพ่อลูก ย่อขึ้นใส่หลังหัสติลิงค์นกวงคือช้าง...” หากเป็นผู้สืบเชื้อสายในลำดับหลานลงมาจะขึ้นเมรุรูปคชสีห์เช่นงานศพพระอุบลกิจประชากร (บุญเพ็ง บุตรโบล) เมื่อพ.ศ. 2473 ณ วัดสุทัศน์นาราม เป็นต้น และผู้สืบเชื้อสายในลำดับสุดท้ายจะขึ้นเมรุรูปปราสาทแบบอีสานได้เท่านั้น (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี, 2548)

นอกจากนี้การสร้างเมรุนกหัสติลิงค์ยังรวมถึงศพพระเถระผู้เป็นหลักคำเมืองด้วยเช่นกัน ผู้ที่มีได้สืบเชื้อสายมาโดยตรงหรือมีเชื้อหลักคำเมืองไม่สามารถสร้างเมรุนกหัสติลิงค์ได้เพราะถือว่าผิดธรรมเนียมหรือในภาษาถิ่นอีสานเรียกว่า “ชะล่า” จะเกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย และการสร้างเมรุรูปนกหัสติลิงค์ให้แก่ผู้ตายยังถือเป็นการแสดงอิสริยยศ ฐานันดรศักดิ์ของผู้ตายให้ปรากฏแก่สายตาของบุคคลทั่วไปรวมถึงเป็นการแสดงความเคารพคารวะสูงสุดต่อผู้ตายในวาระสุดท้ายด้วยเป็นสัญญาณว่านกตาย ช่างนกก็จะนำผ้าขาวม้ามัดส่วนหัวนก แล้วหันหน้านกไปทางทิศที่ตั้งอยู่เป็นอันเสร็จพิธีชานก แล้วเตรียมการเผาศพ หลังจากเผาจนและเมรุแล้ว คีนนั้นจะมีมหรสพแสดงไปด้วย รุ่งเช้าเก็บอัฐิและอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตายแล้วนำอัฐิไปก่อธาตุบรรจุต่อไปเป็นอันเสร็จพิธีทำศพแบบนกหัสติลิงค์

คุณค่าพิธีทำศพแบบนกหัสติลิงค์ของภาคอีสาน

1. คุณค่าทางจิตใจ

พิธีทำศพแบบนกหัสติลิงค์ของภาคอีสานเป็นการแสดงที่แทรกอยู่ในพิธีกรรมทำ ศพของชนชั้นสูงสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของกลุ่มชนชาวอีสาน ที่ดำรงวิถีชีวิตควบคู่กับแนวคิดดังกล่าวมาอย่างแน่นแฟ้นจนถึงปัจจุบัน การทำพิธีศพที่มีสัตว์เกี่ยวข้องนั้นมีมาแต่สมัยพุทธกาล สืบเนื่องมาจากกลุ่มชนที่ทำพิธีนี้นับถือพระพุทธศาสนาที่ได้หลักแนวคิดมาจากประเทศอินเดีย แล้วนำความเชื่อเกี่ยวกับไตรภูมิมาผสมผสานกับพิธีทำศพ ในบริบทของไตรภูมิมีเนื้อหาที่ว่าด้วยเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล มีป่าหิมพานต์ล้อมรอบเขาพระสุเมรุในป่าหิมพานต์มีสัตว์วิเศษนานาชนิด ซึ่งเชื่อกันว่าสัตว์หิมพานต์จะนำดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สวรรค์ ทำให้ในอดีตตามลัทธิเทวราชาเมื่อกษัตริย์สิ้นพระชนม์ต้องกลับไปยังเขาพระสุเมรุดังเดิมจึงมีการ

แล้ว จะไปจุดในภพภูมิที่สูงกว่ามนุษย์ หรือเป็นเทพสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นต่างๆ บนเขาสุเมรุ ตามความเชื่อโบราณ อันเกี่ยวเนื่องกับโลกทัศน์จักรวาลวิทยา นกหัสดีลิงค์เป็นนกใหญ่ มีฤทธิ์ มีกำลังมากและเมื่อถูกนำไปใช้ในพิธีกรรมฌาปนกิจแสดงว่า ผู้ตายมีบุญบารมีมาก จึงอยู่บนหลังนกได้นกหัสดีลิงค์ สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ ลักษณะของวัฒนธรรมที่แฝงไว้ซึ่งอำนาจในการควบคุมสังคม กลุ่มหนึ่ง ใช้นกหัสดีลิงค์การผูกสร้าง วาทกรรมเพื่อควบคุม อาศัยสังคมวัฒนธรรมในการประกอบความหมายของนกหัสดีลิงค์ การรับใช้สังคม วัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงนี้เห็นได้ชัด ภายหลังเมื่อกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ปกครองเมืองอุบล ให้ยกเลิกประเพณีการเผาศพที่ทุ่งศรีเมือง (เข้าใจว่าเกรงจะเป็นการเลียนแบบพระมหากษัตริย์ที่มีการเผาพระบรมศพ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง จึงโปรดให้ยกเลิกประเพณีนี้เสีย) และอนุญาตให้พระเถระที่ทรงคุณธรรม เมื่อมรณภาพให้จัดประเพณีการทำศพแบบนกหัสดีลิงค์ได้ด้วย ทั้งนี้เพราะพิธีกรรมกำลังถูกปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก็คือ พิธีกรรมนี้เริ่มไม่ผูกขาดเฉพาะ “เจ้า” กับ “พระ” ดังในอดีต เนื่องจากปัจจุบันผู้ที่สืบเชื้อสายเจ้าเมืองอุบลราชธานีเริ่มลดลงไปตามลำดับ ดังนั้น โอกาสที่จะได้จัดพิธีกรรมขึ้น

บทสรุป

คุณค่าพิธีทำศพแบบนกหัสดีลิงค์ของภาคอีสานศิลปกรรมที่สะท้อนกระบวนการทางสังคมพิธีศพของกลุ่มคนที่แตกต่างของสังคมและวัฒนธรรมอีสานการเชื่อมโยงสร้างเรื่องราวตัวละครหรือผู้แสดงกลุ่มหนึ่งในสนามการรื้อฟื้นความทรงจำ และสร้างความทรงจำ ทางสังคมอีกแบบหนึ่งการประกอบสร้างนกหัสดีลิงค์ที่ถูกสร้างความหมายจากสังคมว่ามีได้เป็นร่างศพของคนธรรมดาแต่เป็น คนมีที่บุญบารมีและประกอบคุณความดีซึ่งมีทั้งระดับสูงด้านชาติกำเนิดและชาติกำเนิดที่มาจากสามัญชนหากแต่สะสมความดี ตามแนวทางสังคมวัฒนธรรมอีสานผู้เป็นที่เคารพนับถือ นกหัสดีลิงค์ เป็นนกใหญ่ มีฤทธิ์มีกำลังมากและเมื่อถูกนำไปใช้ในพิธีกรรมฌาปนกิจแสดงว่าผู้ตายมีบุญบารมีมาก จึงอยู่บนหลังนกได้ นกหัสดีลิงค์สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ เหล่านี้ล้วนเป็นวาทกรรมการสร้าง ความหมาย ความทรงจำ ทางสังคมที่ให้เกิดความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรมจึงมีลักษณะของวัฒนธรรมที่แฝงไว้ซึ่งอำนาจในการควบคุมสังคมกลุ่มหนึ่ง กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาได้ใช้แนวคิดเรื่องพื้นที่ ของซึ่งประกอบไปด้วยพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางจินตนาการและพื้นที่ทางสังคมทำ ความเข้าใจในกระบวนการสร้างนกหัสดีลิงค์ในมิติของกระบวนการสร้างและการเชื่อมโยงกับพื้นที่จนทำให้เกิดความหมายพิเศษและความเป็นอัตลักษณ์ของสังคมวัฒนธรรมอีสาน

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา ชินนาท. (2549). นกหัสดีลิงค์การวิเคราะห์ในเชิงมานุษยวิทยา (รายงานการวิจัย). อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- จารุณี อินเฒ่าฉาย. (2539). ศิลปะสถาปัตยกรรมไทยในพระเมรุมาศ. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- दनัย ไชยโยธา. (2538). ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2547). ไทยสิบสองปันนา เชนยีน เชนอาย เล่ม 2. กรุงเทพฯ: สยาม.
- ปรานี วงษ์เทศ. (2534). พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี. (2548). พิธีทำศพแบบนกกหัสดีลิงค์ เอกสารประกอบนิทรรศการพิเศษ เนื่องในวันพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ประจำปี 2548. อุบลราชธานี: สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- หลวงวิจิตรวาทการ. (2541). ของดีในอินเดีย. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.

